

Jan Zubka

"Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku", Aleksy Petrani, Lublin 1961 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 9/3-4, 383-387

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

**KS. ALEKSY PETRANI, NAUKA PRAWA KANONICZNEGO
W POLSCE W XVIII I XIX WIEKU. LUBLIN 1961. TOWARZYSTWO
NAUKOWE KUL-U, ss. 369**

Autor, profesor Wydziału Prawa Kanonicznego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, podjął się w swym dziele b. trudnej, ale ogromnie potrzebnej pracy. Postanowił przedstawić naukę prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku czyli wykazać: gdzie, jak, z czego uczono prawa w tych dwóch wiekach na terenie Polski nie tylko geograficznie, ale etnicznie wziętej i kto prawa najczęściej nauczał: duchowni zakonni, czy diecezjalni, czy też profesorowie świeccy. Zakres dzieła b. szeroki. Choć w tytule jest mowa o dwóch wiekach XVIII i XIX, to w rzeczywistości dzieło zaczyna się w końcu XVII wieku i dochodzi do początku XX, czyli ściślej do Kodeksu Prawa Kanonicznego tj. do 1917 roku. Całość rozpada się na trzy części: I. Seminarium Duchowne (s. 14—146); II. Uczelnie Wyższe w Polsce (s. 146—260); III. Uczelnie Wyższe poza Polską (s. 260—309). Do tych trzech części dodane są: 1—0 Praktyka sądowa (s. 309—311); 2—0 Uwagi o niektórych pracach z kanonistyki (s. 311—316); 3—0 Zakończenie (s. 317—238); 4—0 Resumé w języku francuskim (s. 329—334); 5—0 Wykaz źródeł i literatury (s. 335—360); 6—0 Index nazwisk i miejscowości (s. 360—393).

Prawa kanonicznego uczono w seminariach duchownych, których rozwój przypada na okres potrydencki. Wymienia je Autor w kolejności powstawania i przedstawia, że najstarszym seminarium w Polsce jest seminarium duchowne warmińskie, założone przez kardynała Stanisława Hozjusza (1504—1579) w 1567 r. przy kolegium Jezuitów w Braniewie. Potem idą seminaria: włocławskie 1569 lub 1612 (data sporna), seminarium dla pracy misyjnej do nawracania protestanckiej Szwecji w 1579 w Braniewie, seminaria gnieźnieńskie: przy kolegiacie Jezuitów w Kaliszu w 1590, w Gnieźnie w 1598. W 1700 r. na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej istniało seminarium duchowne w Łowiczu, które arcybiskup Szczepan Hołłowczy (1819—1829), gdy Łowicz wszedł w skład archidiecezji warszawskiej, polecił przenieść do Warszawy i połączyć je z seminarium świętokrzyskim. Następnie idą: seminarium św. Jana

w Warszawie 1682, misjonarzy przy kościele św. Krzyża 1675, seminarium w Poznaniu 1584, Płocku 1717, Chełmnie 1651, seminaria krakowskie: zamkowe 1600, misjonarzy na Stradomiu 1732, akademickie 1758, sandomierskie 1640, lubelskie 1675, kieleckie 1726, lwowskie 1722, chełmskie w Zamościu 1640, krasnostawskie 1717, kamienieckie 1758, kijowskie 1790, seminaria diecezji łuckiej: Ołyka 1640, Łuck 1712, Żytomierz 1783, Janów 1685, Węgrów około 1782, Tykocin 1769. W diecezji wileńskiej powstały seminaria: diocezanum 1571, misjonarzy 1725, w Iłku 1725, w metropolii mohylowskiej, utworzonej 1798 r. powstało aż 11 seminariów: w Krasławiu, Mohylowie, Białymstoku, Zwinogródku, Mińsku, w Krozach, we Wroniech (diec. żmudzka). Istniały jeszcze seminaria: w Brześciu — Litewskim, Samborze (1734—1783), Saratowie 1838, w Brzozowie (1760—1783), Sejnach 1826, w Przemyślu 1845 obrz. grek-kat., a w Stanisławowie powstało na kilka lat przed wojną w Polsce Odrodzonej.

W okresie powstawania seminariów obserwuje się takie zjawisko, że w diecezji powstawało po kilka seminariów w zależności od woli ofiarodawców, co rozpraszało siły profesorskie i nie pozwalało na dobry nadzór, gdyż wiele seminariów leżało poza siedzibą biskupią. Z tego powodu, mimo wielkiej liczby seminariów, nie stały się one ośrodkami głębszej wiedzy teologicznej w Polsce.

Początki powstawania seminariów są przedstawione w sposób dosyć trudny. Lepiej byłoby trzymać się porządku chronologicznego albo hierarchicznego w obrębie jednej metropolii i porządkować bieg powstawania seminariów. Na tym niewątpliwie zyskałaby jasność i przejrzystość całego zagadnienia.

O seminarium janowskim Autor podaje dwie daty: 1685 i 1828 (s. 29, 118). W pierwszej mówi o powstaniu seminarium, a w drugiej o tym, że „biskup Jan Marcel Gutkowski polecił wykładać prawo kanoniczne z podręcznika Schrama”. Nie wiadomo zatem, czy przed 1828 r. prawa kanonicznego w seminarium janowskim uczono. Pozwolę sobie tę sprawę wyjaśnić nieco obszerniej, a to tym bardziej, że mam dostęp do archiwów, których Autor nie badał.

Seminarium janowskie założył dnia 27 czerwca 1685 roku biskup brzesko-łucki Stanisław Witwicki i powierzył je Księgom komunistom zwanym także Bartoszkami. W akcie erekcyjnym nie określa liczby alumnów, ani profesorów, lecz wymienia tylko Kapitułę łucką jako współfundatorkę¹. Sejm RP. w 1685 r. potwierdził tę seminarną fundację, która została oddana przez nuncjusza papieskiego do zatwierdzenia Stolicy Apostolskiej. Na razie seminarium było ulokowane w zamku biskupim. Potem zbudowano obok zamku biskupiego pierwszy dom se-

¹ ADP. 1820, vol. 11, fol. 43—44, akt fundacyjny spisano w W-wie w dniu 27 czerwca 1685 r.

minaryjny, w którym mieszkali profesorowie i uczniowie. Dom ten był prawdopodobnie drewniany². Z biegiem czasu wskutek starości podupadł i nie nadawał się do użytku dla powiększającej się z każdym rokiem liczby uczniów, przeto biskup Franciszek Kobielski (1739—1755) w 1745 r. wybudował piękny murowany gmach³, istniejący do dziś po obu stronach dzisiejszej kolegiaty w Janowie Podlaskim w postaci dwóch skrzydeł otwartych podkwy zwróconych w stronę kościoła kolegiackiego. W prawym skrzydle mieściło się seminarium, w lewym urzędy kościelne i mieszkania profesorskie. W 1867 r. nastąpiła kasata diecezji podlaskiej, a z nią i zamknięcie seminarium janowskiego. Seminarium przeniesiono do Lublina i złączono z lubelskim, diecezję połączono z diecezją lubelską, a zarząd jej powierzono biskupowi lubelskiemu. Gmachy zabrały władze państwowe carskie na swoje cele. Umieściły w prawym skrzydle zarząd stadniny państwowej, a w lewym — urzędy powiatowe powiatu janowskiego⁴.

W seminarium janowskim w 1767 r. złożyła specjalny fundusz Anna z Książąt Sapiechów Jabłonowska, wojewodzina braclawska, na wychowanie i wykształcenie dwóch kleryków.

Następnie biskup Paweł Turski w 1774 r. rozszerzył liczbę profesorów seminarium janowskiego, bo oprócz regensa naznacza jeszcze czterech profesorów: „profesorów retoryki i historii, profesora filozofii, profesora dogmatyki i Pisma św., profesora teologii moralnej, prawa kanonicznego, rubrum i ceremonii”, którym wyznaczył po 500 złp. rocznej pensji i wymienia już 26 uczniów. Tenże biskup w 1782 r. odjął kierownictwo Księżom komunistom, a powierzył je Księżom diecezjalnym. Funduszem seminaryjnym była wioska Klonownica Mała, 2000 złp. z ekonomii janowskiej, tyleż z probostwa łosickiego i 6000 złp. ze skarbu państwa⁵.

² ADP. 1825, vol. 42, niefoliowane. Fundację janowską Sejm RP. w 1685 zatwierdził „salvis iuribus Academiae cracoviensis et zamoscensis”. Na ten fundusz synod łucki bpa Rupniewskiego z r. 1726 polecił utrzymywać 8 kleryków i sporządzić ich listę.

³ ADP. 1825, vol. 42—43, niefoliowane.

⁴ W 1918 r. po zakończeniu pierwszej wszechświatowej wojny została wskrzeszona diecezja podlaska i restaurowane seminarium janowskie, które umieściło się w prawym skrzydle dawnego budynku po jego odnowieniu, a lewe zajmował powiat janowsko-konstantynowski. W 1926 r. sem. janowskie zniszczył pożar, a przy odbudowie dodano jeszcze drugie piętro i nadbudowano obszerną kaplicę, urządzono również kuchnię i magazyny. Po likwidacji powiatu janowsko-konstantynowskiego w 1935 r. lewe skrzydło gmachu wróciło do diecezji i po wyremontowaniu urządzono w nim sale wykładowe i mieszkania dla XX. profesorów. W 1939 r. sem. janowskie przeniesiono do Siedlec, gdzie się do dziś znajduje, a gmachy zajęło państwo i urządziło w nich gimnazjum i szkołę zawodową⁵ ADP. 1825. vol. 42, niefoliowane.

⁵ AOP. 1825. vol. 42, niefoliowane.

Z zestawienia akt widać dosyć wyraźnie, że już biskup Paweł Tur-ski w 1774 r. polecił w seminarium janowskim nauczać prawa kano-nicznego. Był bowiem wyznaczony do tego specjalny profesor, który jak brzmi pismo biskupie miał uczyć: „teologii moralnej, prawa kano-nicznego, rubrum i ceremonii”. Widać więc, że seminarium janowskie miało u siebie b. wcześniej naukę prawa kanonicznego. Okres od 1774 do 1828 przez 54 lata do czasu biskupa Gutkowskiego jest dosyć długi w istnieniu seminarium janowskiego. W tym czasie prowadzili semi-narium Księża komuniści (1685—1782) więc sądzić należy, że prawo kanoniczne było wykładane przez profesorów z ich zgromadzenia. Na-leżałoby zbadać dzieje tego zgromadzenia zakonnego za okres od 1685—1782 i znaleźć te osoby, które zajmowały się nauczaniem prawa kanonicznego w seminarium janowskim. Autor tego nie uczynił i dla-tego nie mówi o profesorach prawa kanonicznego w seminarium ja-nowskim. Nadmieniam jedynie, że biskup Gutkowski polecił wykładać prawo kanoniczne z podręcznika Schrama. Myślę, że taka wzmianka jest zbyt mała i niekompletna do zobrazowania nauczania prawa ka-nonicznego w sem. janowskim.

Seminariami w Polsce w XVIII i XIX wieku kierowali OO. Jezuici, XX. Komuniści zwani Bartoszkami. Z biegiem czasu na skutek kasaty tych zakonów seminaria duchowne obejmują Księża diecezjalni. Pow- staje w każdej diecezji jedno seminarium i to w siedzibie biskupa. W XIX wieku po ostatecznym podziale Polski na trzy zabory: austria-cki, pruski i rosyjski seminaria duchowne siłą faktu musiały w tych warunkach żyć i pracować. W zaborze austriackim istnieją i pracują w tym czasie seminaria: krakowskie, tarnowskie, przemyskie, lwow-skie oraz przemyskie i lwowskie obrządku grekokatolickiego. Semi-narium stanisławowskie obrz. grekokatolickiego powstaje dopiero po pierwszej wojnie w odrodzonej Polsce. W zaborze pruskim istnieją seminaria: w Poznaniu, w Gnieźnie, Chełmnie, Wrocławiu oraz na Warmii w Braniewie. W zaborze rosyjskim w Królestwie Kongreso-wym są seminaria duchowne: we Włocławku, Kielcach, Płocku, War-szawie, Sandomierzu, Lublinie, Janowie, Chełmie (unickie), w cesarst-wie: w Wilnie, Sejnach, Żytomierzu, Kamieńcu, Mohylowie, Saratowie, Petersburgu. We wszystkich tych seminariach prowadzono naukę prawa kanonicznego łącznie z teologią moralną, a po raz pierwszy rozpoczęto oddzielnie nauczać prawa kanonicznego w seminarium duchownym w Płocku, a potem w Warszawie. Językiem wykładowym była łacina. Sposób wykładu był różny. Wykładowcy profesorowie albo mówili z pa-mięci, albo czytali ze skryptów. Ponieważ to nie dawało dobrych wy-ników nauczania, przeto do nauki prawa kanonicznego wprowadzono podręczniki dla alumnów i profesorów. Najbardziej używanymi w tym okresie podręcznikami były: Aichner, Devoti, Laurentius, Gravina, Pich-ler i inne, a ze świeckich: Riegger i Edward Rittner.

W drugiej części swego dzieła Autor omawia naukę prawa kanonicznego na uczelniach wyższych w Polsce, a mianowicie: w Uniwersytecie Jagiellońskim, Lwowskim, w Seminarium Generalnym Lwowskim, w Uniwersytecie Wileńskim, w Seminarium Głównym Wileńskim w Akademii Duchownej w Wilnie, w Szkole Prawa w Warszawie, w Uniwersytecie Warszawskim, w Akademii Duchownej w Warszawie, w Sem. Głównym w Warszawie, w Szkole Głównej w Warszawie, w Akademii Zamojskiej i w Akademii Lubrańskiego w Poznaniu. Wymienione uczelnie były ośrodkami ruchu naukowego i kulturalnego w Polsce, a swymi wpływami promieniowały na sąsiednie narody. Autor skrzętnie pozbiierał tak wiele i tyle różnorodnych wiadomości odnośnie tych ośrodków uniwersyteckich, z których każdy może być tematem dużego dzieła naukowego. Ta część jest najlepsza z całego dzieła.

Trzecią część swego dzieła poświęcił Autor omówieniu uczelni wyższych po za Polską. Przedstawia w niej: Uniwersytet Wrocławski, Seminarium Duchowne we Wrocławiu, Akademię Braniewską, Akademię Duchowną w Petersburgu, Akademię Połocką i Uniwersytet Kijowski. Aczkolwiek były to ośrodki poza granicami geograficznymi Polski, to jednak etnograficznie i kulturalnie do niej należały. Brały one przez dzieła swych uczonych udział w ruchu naukowym polskim. Uniwersytet Wrocławski i Seminarium Duchowne Wrocławskie były uczelniami, gdzie kształciło się wielu Polaków tak duchownych, jak świeckich ze Śląska, Poznańskiego, Pomorza, a nawet z Krakowskiego. Akademia Braniewska to centrum ruchu naukowego Warmii. Akademia Duchowna w Petersburgu przez 76 lat swego istnienia wychowała i wykształciła wielu wybitnych kapłanów, którzy później zajmowali wysokie stanowiska w hierarchii kościelnej w Polsce. Akademia Połocka, założona przez Jezuitów co prawda istniała krótko (1812—1820), ale nawet w tym tak krótkim czasie wniosła swe osiągnięcia do ogólnego skarbcza kultury katolickiej. Uniwersytet Kijowski w początkach swego rozwoju był w większości uczelnią studentów Polaków i nawet miał wykłady po polsku. Dopiero później wszystko się odmieniło. W uczelniach tych wykładano prawo kanoniczne i nie tylko słuchali tych wykładów duchowni, ale i świeccy.

Dodatków nie omawiam, aby nie rozszerzać zbyttno tej recenzji. Jedno należy powiedzieć, że całe dzieło jest mało przejrzyste i ogromnie przeładowane cytacjami, ale może to dobrze się stało, że tak Autor postąpił, bo wskutek zniszczenia wielu archiwów przynajmniej w ten sposób materiał o wielu dziełach się zachował. Każdy kanonista winien być Autorowi wdzięczny, że podjął się wielkiego trudu i zebrał o nauce prawa kanonicznego tak obszerny materiał. Znajdzie tam dużą pomoc w wynalezieniu interesujących go zagadnień historyczno-prawnych z zakresu kanonistyki i pokrewnych dziedzin.